

Ewa Gajda

"Polskie prawo wyznaniowe", Józef Krukowski, Krzysztof Warchałowski, Warszawa 2000 : [recenzja]

Kwartalnik Prawa Publicznego 1/1, 287-292

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF KRUKOWSKI, KRZYSZTOF WARCHAŁOWSKI, *POLSKIE PRAWO WYZNANIOWE*, POD RED. NAUKOWĄ J. KRUKOWSKIEGO, WYDAWNICTWA PRAWNICZE PWN, WARSZAWA 2000, WYD. I, SS. 312

Z uwagą należy odnotować fakt publikacji monograficznej z zakresu prawa wyznaniowego dwóch Współautorów: ks. prof. dr. hab. Józefa Krukowskiego i ks. dr. Krzysztofa Warchałowskiego, pod naukową redakcją pierwszego z wymienionych. Autorstwo prezentowanej monografii nie jest przypadkowe. Książk J. Krukowski, profesor zwyczajny nauk prawnych, wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, znany jest z licznych, także z dziedziny kościelnego prawa publicznego i problematyki relacji Państwo – Kościół, publikacji monograficznych¹. Książk K. Warchałowski, doktor nauk prawnych, wykładowca Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Warszawsko – Praskiej oraz sędzia sądu metropolitalnego, opublikował do tej pory dwie monografie z dziedziny prawa wyznaniowego².

Przemiany prawnoustrojowe, które dokonały się w III Rzeczypospolitej po 1989 r., wprost wpłynęły na sytuację prawną kościołów i innych związków wyznaniowych. Oczywiście jest, że dydaktyka prawa wyznaniowego, zarówno tzw. państwowego prawa wyznaniowego, jak i prawa wyznaniowego *largo sensu*, bez stosownych opracowań byłaby znacznie utrudniona. W ostatnich latach ukazało się kilka całościowych opracowań prawa wyznaniowego, którym w większości można przypisać – w pozytywnym tego słowa znaczeniu – charakter podręcznikowy³. Brak jest jednak szerszej literatury przedmiotu. Nową publikację należy powitać z tym większym uznaniem.

¹ Zob. np. J. Krukowski, *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*, Lublin 1985; id., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993; id., *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999.

² Zob. K. Warchałowski, *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*, Lublin 1998; id., *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2000.

³ Zob. np. H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin–Sandomierz 1996; M. Pietrzak, W. Wysoczański, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997; W. Uruszczak, *Prawo wyznaniowe*, Kraków 1997; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999; *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej stan prawny na 15 listopada 1998 r.*, pod red. H. Misztala, Lublin 1999; *Studia z zakresu prawa wyznaniowego*, pod red. A. Mezglewskiego i W. Janigi, Lublin 2000.

Tytuł prezentowanej publikacji, podobnie jak opracowanie autorstwa ks. prof. H. Misztala⁴, jest określony jako *Polskie prawo wyznaniowe* i obejmuje aktualną problematykę wąsko pojętego polskiego prawa wyznaniowego. Praca została podzielona na siedemnaście rozdziałów. Znakomitą część prezentowanej publikacji Czytelnik zawdzięcza ks. prof. Józefowi Krukowskiemu, który napisał, poza *wiadomościami wstępnymi* mieszczącymi się w rozdziale I (s. 17–24), trzynaście rozdziałów dotyczących kolejno: *systemu relacji między państwem a Kościołem* – rozdział II (s. 25–38); *konstytucyjnych podstaw stosunków między Państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi* – rozdział IV (s. 57–82); *pojęć i zasad realizacji konkordatu* – rozdział V (s. 83–101); *osobowości prawnej Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych* – rozdział VI (s. 103–121); *swobodnego i publicznego pełnienia przez Kościół swojej misji i jurysdykcji* – rozdział VII (s. 123–135); *wolności kultu* – rozdział VIII (s. 137–147); *poszanowania i autonomii wewnętrznej kościołów i innych związków wyznaniowych* – rozdział IX (s. 149–159); *duszpasterstwa szczególnych grup społecznych* – rozdział XI (s. 187–204); *działalności kulturalnej kościołów i innych związków wyznaniowych* – rozdział XII (s. 205–215); *uprawnień majątkowych instytucji kościelnych* – rozdział XIII (s. 217–238); *opodatkowania instytucji kościelnych i osób duchownych* – rozdział XIV (s. 239–250); *ochrony małżeństwa i rodziny* – rozdział XVI (s. 251–289). Opracowanie problematyki *źródeł prawa wyznaniowego* w rozdziale III (s. 39–55); *szkolnictwa wyznaniowego i działalności oświatowo-wychowawczej kościołów i innych związków wyznaniowych* w rozdziale X (s. 161–186) oraz *ochrony karnej i cywilnej wolności sumienia i wyznania* w rozdziale XVII (s. 291–296) wyszło spod pióra ks. dr. Krzysztofa Warchałowskiego.

Niektóre z rozdziałów poprzedzone zostały wyodrębnionymi w systematyce pracy uwagami wstępnymi (np. rozdziały III, IV, X, XII, XVII). Także wszystkie pozostałe rozdziały mają krótkie wprowadzenie. Wobec powyższego pewną wątpliwość może budzić fakt, że rozdziałów nie kończą konkluzje. Niewątpliwą zaś zaletą konstrukcji pracy jest, zwłaszcza dla studiujących prawo wyznaniowe, umieszczenie krótkiego, tematycznego zestawienia literatury po każdym z rozdziałów. Przyjęta przez Autorów systematyka (właściwa skądinąd pracom włoskich, czy niemieckich autorów), nie tyle z merytorycznego, ale z technicznego punktu widzenia, może niekiedy sprawiać drobne trudności w odnalezieniu właściwego fragmentu pracy (np. trzycyfrowa systematyka pro-

⁴ Zob. przyp. 3.

ponowana na s. 156–159, 174–178, 212–214, itd.). Uwaga ta ma jednak charakter drugorzędny i czyniona jest przez autorkę recenzji przyzwyczajoną do innego, technicznego sposobu podziału materii pracy.

Godne podkreślenia jest to, że monografia została opatrzona *skorowidzem rzeczowym*, opracowanym przez Magdalenę Ziarnicką (s. 307–312). W zestawieniu literatury przedmiotu do całości monografii, z podtytułem *wyбір publikacji* (s. 297–305), Autorzy powołują pokazaną, jak na wymogi podręcznika akademickiego, literaturę z zakresu prawa wyznaniowego, zarówno polskojęzyczną, jak i publikowaną w językach obcych.

Można podjąć polemikę co do zasadności pozbawienia, tak istotnego opracowania z dziedziny polskiego prawa wyznaniowego, zestawienia (a może nawet indeksu?) źródłowego. Luki tej w żadnej mierze nie wypełnia rozdział III traktujący o źródłach obowiązującego w Polsce prawa wyznaniowego. Skromne jest zestawienie orzecznictwa sądów polskich w sprawach wyznaniowych. Bynajmniej nie chodzi tutaj o drobiazgowy wyliczenie wszystkich orzeczeń dotyczących wolności religijnej (np. znaczący merytorycznie i znaczny liczebnie jest głos polskiego sądownictwa w odniesieniu do prawa do grobu, pochowania zwłok czy kultu zmarłego), ale o wskazanie choćby kilkunastu orzeczeń istotnych (np. także wyroku SN z 24.5.1989 r. dotyczącego konstytucyjnego prawa do uczestnictwa w niezakłócony sposób w obrzędach religijnych – I CR 231/89; wyroku S.A. w Łodzi z 28.10.1998 r. traktującego o fakcie zawieszania symboli religijnych w budynkach władzy publicznej – I ACa 612/98; czy wielu innych dotyczących interpretacji art. 24 § 1 kc). Wskazane byłoby również umieszczenie w zestawieniu źródłowym: *Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.* (powoływanego na s. 252, 267); *Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* (wielokrotnie powoływanego na s. 84, 87, 105, 107, 125–126, 128, 139, 144–145, 153–155, 217, 252, 255–256, 259, 263, 266–267, 271, 277–278), *Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r.* (powoływanego na s. 263, 267) oraz innych źródeł prawa kościelnego Kościoła katolickiego (jak np. Encykliki Piusa XI Pp. *Casti conubii* – s. 252; Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II Pp. *Spirituali militum curae* – s. 189; Dekretu Soboru Trydenckiego *Tametsi* z – s. 267; *Acta Apostolicae Sedis*, itd.). O ile student wydziału prawa kanonicznego, czy student teologii bez trudu porusza się w trudnej materii źródeł prawa kościelnego, o tyle student tzw. świeckiego wydziału miałby honor dokonać czasochłonnej kwerendy. Niezależnie zatem od współczesnych udogodnień komputerowych doby internetu, oferowanych na rynku prawniczym komputerowych programów zawierających teksty prawa obowiązującego, czy niemal równocześnie pojawiającego się wyboru źródeł jednego ze Współautorów Pol-

skiego prawa wyznaniowego⁵, to opracowanie tej rangi winno mieć w bibliografii stosowne zestawienie źródeł.

Podjęmowana przez Autorów problematyka jest ważką jurydycznie – a ze względu na wymykające się prostemu definiowaniu zjawisko religii – prawodawczo zawiała. Praca ma charakter komparatystyczny, jest interdyscyplinarna. Autorzy szczególny nacisk kładą na analizę aktualnie obowiązującego tzw. państwowego prawa wyznaniowego (prawa wyznaniowego *stricto sensu*). W konsekwencji i z założenia nie ma w monografii prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego, prawa wewnętrznego akatolickich kościołów i innych związków wyznaniowych, choć wzmianki o pierwszym z wymienionych systemów prawnych pojawiają się na kartach książki. Przykładowo przy analizie zagadnienia małżeństwa konkordatowego Autor słusznie odsyła – na stronach 252, 263, 278 – do prawa kanonicznego Kościoła katolickiego. Szkoda tylko, że w ostatnio powołanej materii, umknęły uwadze Autora, analogiczne do kanonów prawa łacińskiego, regulacje Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r. Dotyczy to zwłaszcza problemu uznania przez katolickie prawo wschodnie kompetencji państwa nad małżeństwami zawieranymi przez obywateli (s. 252). Wydaje się ponadto, że chochlik drukarski wkradł się na strony 263 i 278, gdzie powołując *Instrukcję* [Konferencji Episkopatu – E. G.] *dla księży dotyczącej małżeństw konkordatowych* z 12 listopada 1998 r. (pkt 26 ppkt b) Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich określony został jako „KKW” (podczas, gdy w *Instrukcji* ... występuje skrót: „KKKW”). Nieprzekonujący wydałby się argument, że skrót „KKW” jest tożsamy z opisanym w wykazie przyjętych w monografii skrótów.

Niewątpliwym walorem pracy jest bogata refleksja historyczna widoczna zwłaszcza w rozdziałach podejmujących zagadnienie systemów relacji między państwem a Kościołem, problematykę konstytucyjnych podstaw stosunków między Państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi oraz kwestię pojęcia i zasad realizacji konkordatu. Materiał w ten sposób opracowany nosi godne znamię wcześniejszych opracowań Autora rozdziałów⁶. Bardzo dobrze opracowano rozdział poświęcony szkolnictwu oraz działalności oświatowo-wychowawczej kościołów i innych związków wyznaniowych (jego Autor specjalizował się w rzeczonyj problematyce⁷).

Pewne *novum*, w porównaniu z innymi monografiami poświęconymi polskiemu prawu wyznaniowemu, stanowi próba opracowania pro-

⁵ Zob. przyp. 2.

⁶ Zob. przyp. 1.

⁷ Ibidem.

blemu cywilnoprawnej i karnoprawnej ochrony wolności religijnej w prawie polskim (rozdział XVII pt. *Ochrona karna i cywilna wolności sumienia i wyznania*). Godny szerszych rozważań jest sygnalizowany problem ochrony tajemnicy spowiedzi (pkt 4 pt. *Ochrona tajemnicy spowiedzi w k.p.c. z 1964 r.*). Niestety nie jest to próba w pełni udana. Nie tylko z powodu braku dogłębnej analizy obowiązujących przepisów kodeksu karnego, kodeksu cywilnego, cywilnego prawa proceduralnego (może warto byłoby rozważyć ten problem w aspekcie karnego prawa proceduralnego?), ale także wobec braku wskazania licznych orzeczeń sądów polskich, tak w odniesieniu do art. 24 kc, jak w odniesieniu do art. 261 kpc. Może Autor rozdziału, dla potrzeby kolejnych wydań monografii, uznałby za stosowne – wobec braku stanowiska judykatury – wskazać na istniejącą na temat art. 196 kk z 1997 r. szerszą, aniżeli ogólna i zawarta w komentarzach do kodeksu karnego, literaturę?

Bardzo interesujące jest ujęcie prezentowanych zagadnień w rozdziałach poświęconych swobodnemu i publicznemu pełnieniu misji i jurysdykcji przez kościoły (*nota bene* w tytule rozdziału: „przez kościół”), poszanowania autonomii wewnętrznej kościołów i innych związków wyznaniowych, działalności kulturalnej kościołów i innych związków wyznaniowych oraz uprawnieniom majątkowym instytucji kościelnych. Pozostała problematyka, rzetelnie opracowana, nawiązuje do sygnalizowanego we wstępie wykładu uniwersyteckiego.

Niedosyt intelektualny budzi brak szerszego komentarza do regulacji prawnej dotyczącej nierzymskokatolickich kościołów i innych związków wyznaniowych, których sytuacja prawna została uregulowana w drodze ustawy. Komentarz zawarty w prezentowanym *Polskim prawie wyznaniowym* nie jest niestety bardziej szczegółowy od opracowania tej problematyki w książce M. Pietrzaka i W. Wysoczańskiego⁸.

Warto wszak podkreślić, że *Polskie prawo wyznaniowe* współautorstwa J. Krukowskiego i K. Warchałowskiego jest udaną próbą opisaną sytuacji prawnej jednostki oraz kościołów i innych związków wyznaniowych w aspekcie wolności religijnej (czy jak chcą Autorzy i zgodnie z nomenklaturą konstytucyjną – w aspekcie wolności sumienia i wyznania) w aktualnie obowiązującym prawie polskim. Autorzy uniknęli, co można było słusznie zakładać, niespójności metodologicznych, czy nieuporządkowanej analizy materiału prawnego. Szczególnie cenne dla Studenta, by dodać jeszcze jedną uwagę szczegółową, są polecenia „porównaj” (na s. 133–135), czy aktualny wykaz 139. wpisanych do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych (na s. 72–75).

⁸ Zob. przyp. 3.

Uwagi recenzji nie godzą – jak się wydaje – w jednoznacznie pozytywną ocenę monografii. Prezentowana monografia zainteresuje nie tylko studentów prawa, studentów nauk administracyjnych, nauk politycznych, czy teologii, ale jako opracowanie wykraczające poza standardowe ramy kompendium wiedzy z zakresu problematyki prawa wyznaniowego, powinna zainteresować Czytelników żądnych informacji o stosunkach Państwo – związki wyznaniowe (w tym kościoły).

*Ewa Gajda**

* Dr Ewa Gajda – adiunkt w Katedrze Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.